

ИСОМИДДИНОВА ТУРСУНОЙ

тадқиқотчи, ТДШУ

Ҳиндий тилида соматик фразеологизмларнинг семантик таҳлили

Аннотация. Тилдаги фразеологик бирликлар ҳар бир халқнинг ўзига хос психологияси, турмуш тарзи, менталитети, урф-одатлари каби билан боғлиқдир. Фразеология бўлими – хорижий тилнинг фразеологиясини ўрганиши – бу нафақат сўз бойлигини ўрганиши самарадорлигини оширади, балки у тилнинг лугатиунослик соҳаси хусусиятлари билан яқиндан танишишига имконият беради. Чет тилининг фразеологик қатламига мансуб ФБларнинг турли лисоний жиҳатларини ҳиндий тили мисолида кўриб чиқиши ҳиндий тилидаги фразеологизмларни чуқур ўрганиши, фразеологизмларни бадиий матнларда ўқиб таҳлил қила олишида ҳам катта аҳамият касб этади.

Ушбу мақолани ёзишдан кўзланган асосий мақсад ҳиндий тилида соматик отлардан ясалган фразеологизмларни семантик таҳлил этишдан иборат.

Мақсадни амалга оширишида куйидаги вазифалар белгилаб олинди:

- даставвал асосий манба В.М. Бескровныйнинг «Хинди-русский словарь» лугатининг биринчи томида берилган барча соматик отларни белгилаб чиқиши ва кўшимча лугатлардан соматик фразеологизмларни йиғиши;

- жамланган мисолларни семантик жиҳатдан ўрганиб чиқиши;

- дунё тилиунослигида соматик фразеологизмлар қай даражада тадқиқ қилинганлиги;

- уларнинг ўзига хос ифодаланиши жиҳатларини мисоллар талқинида очиб бериши;

Соматик сўзлардан янги лексемалар ҳам ясалади ва ҳиндий тили лексик системасини бойитади. Бундаги натижалар эса ҳиндий тили лексикологиясида, этнолингвистика, ҳиндий тили дарсликларда, ўқув қўлланмаларда, ҳиндий тили фразеологик лугат тузишида бериладиган тартибга солинган янги маълумотлар сифатида қўлланилиши мумкин.

Асосий масала ҳиндий тилидаги соматик фразеологизмларни турли хил гуруҳларга семантик жиҳатдан ажратиши.

Фразеологик бирликларнинг аксариятини соматик фразеологизмлар ташкил этади ва шу ўринда кўпгина олимлар ушбу таснифни турлича ўрганиб кўпгина хулосаларга келишган. Йиғилган мисоллар семантик жиҳатдан таҳлилга тортилди ва кўзланган мақсадга борилди.

Таянч сўз ва иборалар: фразеология, соматизм, фразеологик бирлик, соматик фразеологизм, фразеологик чатишма, фразеологик бутунлик, фразеологик қўшилма, моносемия, полисемия, синонимия.

Аннотация. Фразеологизмы в языке связаны с определенной психологией, образом жизни, менталитетом, традициями каждого народа. Раздел Фразеология – изучение фразеологии иностранного языка – не только повышает эффективность изучения лексики, но и дает возможность ближе познакомиться с особенностями лексической сферы языка. Рассмотрение различных языковых аспектов ФБ, относящихся к фразеологическому слою иностранного языка, на примере языка хинди также имеет большое значение для углубленного изучения фразеологизмов языка хинди, умения анализировать их путем чтения фразеологизмов в художественных текстах.

Основной целью написания данной статьи является семантический анализ фразеологизмов, образованных от соматических существительных в языке хинди.

При реализации поставленной цели были определены следующие задачи:

- но первоисточником является Определение всех соматических существительных, приведенных в первом томе словаря бескровного «Хинди-русский словарь» В.М. Бескровного и подборка соматических фразеологизмов из дополнительных словарей;

- семантическое исследование обобщенных примеров;

- в какой степени соматические фразеологизмы исследуются в современной мировой лингвистике;

- раскрыть аспекты их специфического выражения на примерах толкования;

Новые лексемы также создаются из соматических слов и обогащают лексическую систему хинди. Эти результаты могут быть использованы в качестве регламентированных новых данных в лексикологии языка хинди, этнолингвистике, индийском языке в учебниках, учебных пособиях, при составлении фразеологического словаря языка хинди.

Основной вопрос - семантическое разделение соматических фразеологизмов в языке хинди на различные группы.

Большинство фразеологизмов составляют соматические фразеологизмы, и именно на этом месте большинство ученых пришли к многочисленным выводам, по-разному изучив данную классификацию. Собранные образцы были взяты с семантической точки зрения для анализа, и намеченная цель была достигнута.

Опорные слова и выражения: фразеология, соматизм, фразеологическая единица, соматический фразеологизм, фразеологический сращения, фразеологическая целостность, фразеологическое присоединение, моносемия, полисемия, синонимия.

Abstract. Phraseological units in the language are connected with the specific psychology, lifestyle, mentality, customs of each people, etc. The phraseology Department – the study of the phraseology of a foreign language – not only increases the effectiveness of studying vocabulary, but it also gives an opportunity to get acquainted with the features of the linguistic sphere of the language more closely. Consideration of various linguistic aspects of phraseological units belonging to the phraseological layer of a foreign language on the example of the Indian language is of great importance in the deep study of phraseologisms of the Indian language, in the ability to read and analyze phraseologisms in artistic texts.

The main purpose of writing this article is to provide a semantic analysis of phraseologisms in the Indian language, which are formed from somatic nouns.

In carrying out the goal, the following tasks were taken into account:

- at first the main source is the designation of all somatic nouns given on the first roof of V.M. Beskrovny's dictionary «Хинди-русский словарь» and the collection of somatic phraseologisms from additional dictionaries;

- to study the semantically collected examples;

- somatic phraseology in World linguistics research on the extent of World linguistics;

- to reveal specific aspects of expression in the interpretation of examples;

New lexemes from somatic words are also made and enrich the lexical system of the Indian language. And the results from this can be used in the Indian language lexicology, ethnolinguistics, Indian language textbooks, educational manuals, as well as new regulated information that is given in the compilation of a phraseological Dictionary of the Indian language.

The main issue is the semantic separation of somatic phraseologisms of the Indian language into different groups.

Most of the phraseological units are somatic phraseologisms, and in this respect many scientists have come to many conclusions by studying this classification in different ways. The collected samples were drawn from the semantic point of view to the analysis and the intended purpose was achieved.

Keywords and expressions: phraseology, somatism, phraseological unit, somatic phraseologism, phraseological interlace, phraseological integrity, phraseological addition, monosemia, polysemia, synonymy.

Кириш. Таъкидлаш жоизки, ўзбек тилшунослигида ҳозиргача фразеологик бирликлар тадқиқида академик В.В. Виноградов¹ таснифига асосланилади. Бироқ моҳиятга фақат семантик нуқтаи назардан ёндашилган мазкур тасниф серкирра фразеологизмларнинг хусусиятларини тўла очишга монелик қилади. В.В. Виноградовнинг фразеологизмларни таркибидаги компонентлар ифодалаган маъносига кўра фарқлашга асосланган таснифи ҳақли равишда тилшуносларнинг баҳс-мунозараларига сабаб бўлди.

В.М. Бескровныйнинг «Хинди-русский словарь» луғатининг биринчи томида берилган барча соматик отларни белгилаб олинди².

Жумладан, ўзбек тилшунослари Ш. Шоабдурахмонов, А. Ҳожиёвларнинг “Ҳозирги ўзбек адабий тили” китобида: “фразеологик бирлик таркибидаги компонентлар ифодалаган маънога кўра... *фразеологик бирлашма, фразеологик бутунлик, фразеологик чатишма* каби турларга ажратилади. Фразеологизмларни кўчма маъносини тушуниш учун уларни бу каби турларга ажратишнинг ҳеч қандай аҳамияти йўқ, улар орасида фақат турғунлик даражасида фарқ бор, холос”³.

Бу хусусда Н.М.Шанский⁴ нинг: —Фразеологизмларни ажратишда фақат маъновий тамойилларга асосланиш фразеологик бутунлик ва фразеологик чатишма ўртасида чалкашлик келтириб чиқаради, деган фикри муҳим. Демак, фразеологизмларнинг функционал-семантик хусусиятларини ҳисобга

¹ V.V. Vinogradov Osnovnie pomyatiya russkoy frazeologii kak lingvesticheskoy distiplini. – Trudi yubileynoy nauchnoy sessii LGU. Sessiya fililogicheskaya. L. 1946. – P. 68..

[V. V. Vinogradov The main references to Russian phraseology as a linguistic distipline. - Proceedings of the anniversary scientific session of LSU. Philological session. L. 1946. - P. 68.]

² V.M.Beskrovniy, G.A. Zograf, V.M.Liperovskiy. Pod red. V.M. Beskrovnogo. Xindi russkiy slovar`. v 2-x tomax okola 75 000 slov. T I. – M.: Sovetskaya Entsiklopediya, 1972. 905 p.

[V. M. Beskrovny, G. A. Zograf, V. M. Liperovsky. Edited by V. M. Beskrovny. Hindi Russian dictionary. there are about 75,000 words in 2 volumes. T I. - Moscow: Soviet Encyclopedia, 1972. 905 p.]

³ Shoabdurahmonov SH., Asqarova M., Hojiev A., Rasulov I., Doniyorov X. Hozirgi o'zbek adabiy tili, 1-qism. – T.: O'qituvchi, 1980. – B. 142.

[Shoabdurakhmonov Sh., Askarova M. Khojiev A., Rasulov I., Danierov Kh. Now Uzbek literature toungue, 1-part. - T.: Teacher, 1980. - P. 142.]

⁴ Shansky N. M. Lexicology of the modern Russian language. - M.: Prosveshchenie, 1964. - p. 142

[Shanskiy N.M. Leksikologiya sovremennogo russkogo yazika. – M.: Prosveshenie, 1964. – C. 142]

олган ҳолда уларни фразеологик бутунлик ва чатишмага ажратиш ҳамиша ҳам кутилган натижани беравермайди. Чунки *туянинг думи ерга текканда; эски тос, эски ҳаммом; Аҳмоққа Қува бир тош* каби фразеологизмларнинг барчаси кўчма маънога асосланади.

Ўзбек фразеологиясида олиб борилаётган сўнгги йиллардаги баъзи тадқиқотлар фразеологизмларнинг семантик таснифига эмас, балки семантик тузилишига асосланмоқда. Бундай таҳлил йўлини Ш.Раҳматуллаев бошлаб берди. “Ҳозирги ўзбек адабий тили” дарслигининг учинчи нашрида фразеологизмларнинг уч хил семантик таснифидан воз кечилади ва фразеологизмлар уч хил семантик тузилишига кўра таҳлили келтирилади¹.

Семантик таҳлил жараёнида шуни айтиб ўтиш жоизки, кўчма маъно англатадиган барча луғавий бирликларни фразеологик бирликлар сифатида қараш мумкин бўлади. Аммо ҳар хилликдан қочиш ва аниқликка интилиш мақсадида бу борада Ш.Раҳматуллаев айтган қуйидаги фикрга асосланиб иш кўрамиз, яъни фразеологик бирликларнинг уч гуруҳига эътиборимизни қаратамиз²: “Фраземадан яхлитлигича англашиладиган маъно билан унинг таркибидаги лексемалар англатадиган маънолар орасидаги муносабат асосида фразеологик бирликларнинг уч *семантик* тури фарқ қилинади: 1) фразеологик бутунлик, 2) фразеологик чатишма, 3) фразеологик кўшилма.” Биз мазкур ишда ушбу таснифга таяниб ФБларни семантик жиҳатдан 3та гуруҳга тақсимлаб чиқдик:

Даставвал, *фразеологик бутунлик*, яъни маъносини таркибидаги сўзларнинг маънолари асосида изоҳлаш мумкин бўлган фразеологик бирликларга оид фразеологизмларни таҳлил қилиб чиқамиз.

а) Ҳиндий тилидаги таркибида *आँख, कान, ज़बान, गला, गरदन, दिल, नाक* компонентли фразеологик бирликлар таҳлил этилганида, улар орасида *фразеологик бутунликка* оид баъзи мисолларни кўрсатиб ўтамиз:

आँख उठाकर न देखना

Сўзма-сўз таржима: кўзларни кўтариб қарамаслик;

Адабий таржима: *кўз очиб қарамаслик*;

Маъноси: эътибор бермаслик;

कान खड़े होना

Сўзма-сўз таржима: қулоғи тикка турмоқ;

Адабий таржима: *қулоғи динг бўлмоқ*;

Маъноси: хушёр тортмоқ;

¹ Shoabdurahmonov SH., Asqarova M., Hojiev A., Rasulov I., Doniyorov X. Hozirgi o'zbek adabiy tili, 1-qism. – T.: O'qituvchi, 1980. – B. 144.

[Shoabdurakhmonov Sh., Askarova M. Khojiev A., Rasulov I., Danierov Kh. Now Uzbek literature toungue, 1-part. - T.: Teacher, 1980. - P. 144.

² Rakhmatullaev Sh. Explanatory phraseological Dictionary of the Uzbek language. - T.: Teacher. 1978. 404 p.

[Raxmatullaev SH. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. – T.: O'qituvchi. 1978. 404 b.]

ज़बान काट लेना

Сўзма-сўз таржима: тилни кесиб олмоқ;

Адабий таржима: *тилинг кесилсин*;

Маъноси: ёмон гаплари учун танбеҳ бермоқ;

गला काटना

Сўзма-сўз таржима: бўйнини кесмоқ;

Адабий таржима: *бошини танасидан жудо қилмоқ; бўйнини узмоқ*;

Маъноси: қотиллик, бошини кесмоқ;

गरदन उठाना

Сўзма-сўз таржима: бўйин кўтармоқ;

Адабий таржима: *бош кўтармоқ; бўйин эгмаслик*;

Маъноси: исён кўтармоқ; бўйсунмаслик;

दिल देना

Сўзма-сўз таржима: қалб (юрак)ни бермоқ;

Адабий таржима: *қалбан севмоқ*;

Маъноси: севгиси учун жонини фидо қилмоқ;

नाक चढ़ना

Сўзма-сўз таржима: бурни юқорига кўтарилмоқ;

Адабий таржима: *бурни кўтарилмоқ*;

Маъноси: манмансирамоқ;

б) Қуйида фразеологик *чатишма*, яъни маъноси таркибидаги сўзларнинг маъносидан келиб чиқмайдиган, ҳатто унга зид маъно ифодаладиган фразеологик бирликлар таҳлилини кўриб чиқамиз. Бу турдаги фразеологик бирликлар қаторига қуйидаги *आँख, कान, ज़बान, गला, गरदन, दिल, दाँत, नाक* компонентли мисолларни келтириб ўтишимиз мумкин.

आँखों के नाखून लेना

Сўзма-сўз таржима: кўз тирноқларини олмоқ;

Адабий таржима: *ақлини йиғмоқ, ақлга кирмоқ*;

Маъноси: ақлли бўлмоқ; хатосини тушуниб уни бошқа қайтармаслик;

कान का कच्चा

Сўзма-сўз таржима: кулоқнинг ишончсизлиги(хом);

Адабий таржима: *лаққа тушмоқ*;

Маъноси: эшитган гапига ишонувчан, алданмоқ;

ज़बान देना

Сўзма-сўз таржима: тил бермоқ;

Адабий таржима: *сўз бермоқ*;

Маъноси: ваъда бермоқ;

दिल की फांस

Сўзма-сўз таржима: қалбнинг тузоғи;

Адабий таржима: *қўнгли оғримок*;

Маъноси: кимдандир қаттиқ хафа бўлмоқ;

गले में भाला डालना

Сўзма-сўз таржима: бўйнига найза суқмоқ;

Адабий таржима: *олма отиб ёр олмоқ*;

Маъноси: ўзига ёр танламоқ;

गरदन उड़ाना

Сўзма-сўз таржима: бўйни учмоқ;

Адабий таржима: *бошини танасидан жудо этмоқ*;

Маъноси: қатл этмоқ;

दाँत गड़ाना

Сўзма-сўз таржима: тишини суқмоқ;

Адабий таржима: *кўз олайтирмоқ*;

Маъноси: бирор нарсани олиш истагида бўлмоқ;

नाक का बाल

Сўзма-сўз таржима: буруннинг сочи;

Адабий таржима: *ишонган тоғи*;

Маъноси: вафодор дўст;

в) Тадқиқот жараёнида кўриб ўтилган таҳлиллар каби, *фразеологик қўшилма*, яъни таркибидаги сўзларнинг лексик маъноси сақланадиган, бири иккинчисининг боғлиқ маъносини реаллаштирувчи нутқий матн вазифасини ўтайдиган фразеологик бирликлар таҳлили кўриб чиқилади. Бу турдаги фразеологик бирликлар қаторига қуйидаги мисолларни келтириб ўтишимиз мумкин.

आँख उठाकर न देखना

Сўзма-сўз таржима: кўзини кўтариб қарамаслик;

Адабий таржима: *кўз очиб қарамаслик: қиё ҳам боқмаслик*;

Маъноси: эътиборсиз бўлмоқ;

कान पकाना

Сўзма-сўз таржима: қулоқ пиширмоқ;

Адабий таржима: *қулоқ пишитмоқ*;

Маъноси: тайинламоқ, ўргатмоқ;

ज़बान पकड़ना

Сўзма-сўз таржима: тилини ушламоқ;

Адабий таржима: *огзини ушламоқ*;

Маъноси: гапиртиришга қўймаслик;

दाँत तोड़ना

Сўзма-сўз таржима: тишини синдирмоқ;

Адабий таржима: *ер тишилатмоқ*;

Маъноси: енгмоқ;

दिल से दूर होना

Сўзма-сўз таржима: қалбидан узоқ бўлмоқ;

Адабий таржима: *кўздан йироқ кўнгилдан йироқ;*

Маъноси: бирор кишини эсдан чиқармоқ;

नाक तक खाना

Сўзма-сўз таржима: бурнигача емоқ;

Адабий таржима: *бурнидан чиққунча емоқ;*

Маъноси: кўп овқат емоқ;

Соматик фразеологизмларда моносемия, полисемия ва синонимия ходисаси. Ҳар бир тилда, жумладан ўзбек тилида кўпчилик сўзлар бир неча маънони билдириб келади. Шунингдек, тилда биргина маънода қўлланиладиган сўзлар ҳам бор.

а) Биргина тушунча ё тасаввурни ифодалаб, бир маънони англатиб келган сўзлар бир маъноли сўзлар ёки *моносемия* деб аталади: *шаҳар, қишлоқ, урғу, равиш, кесим, изоҳловчи, роман, ухламоқ, гапирмоқ, трактор*, сингари сўзлар бир маъноли сўзлар (моносемия) дандир. Одатда фан, техника ва турли ҳунар соҳасидаги терминлар шу бир маъноли сўзлар асосида яратилади.¹

आँख अटकना – [сўзма-сўз: кўз тўхталмоқ;] севиб қолмоқ;

कान उड़ा देना – [сўзма-сўз: кулоқлар учмоқ;] қаттиқ шовқин солмоқ;

कान गरम कर देना – [сўзма-сўз: кулоғи иссиқ бўлмоқ;] кулоқ чаккасидан солмоқ;

कलेजा छिदना – [сўзма-сўз: юраги ёрилмоқ;] ранж аламдан қийналмоқ;

कलेजा छेदना – [сўзма-сўз: кўкрагини тешмоқ;] юрак-бағрини тешиб ўтмоқ;

छाती फुलाना – [сўзма-сўз: кўкрагини шиширмоқ;] ўзини мағрур тутмоқ;

छाती ठोंकर कहना – [сўзма-сўз: кўкрагини уриб айтмоқ;] қасам ичмоқ;

दाँतों ज़मीन पकड़ी न रहना – [сўзма-сўз: тишлар ерни ушламаслиги;] бутунлайин ҳонавайрон бўлмоқ;

नाक ऊँची रखना – [сўзма-сўз: бурунни баланд тутмоқ;] иззат-обрўни баланд тутмоқ;

नाक तोड़ना – [сўзма-сўз: бурнини йиртмоқ;] ҳақорат қилмоқ;

अंग छूना – [сўзма-сўз: бадан тегизмоқ;] қасам ичмоқ;

उँगलियों पर नचाना – [сўзма-сўз: бармоқларни банд қилмоқ;] кимнидир ноғорасига ўйнамоқ;

कँठ मैं बैठना – [сўзма-сўз: бўйинда ўтирмоқ;] доимо эсда тутмоқ;

¹ Pinxasav Ya. The current language of Uzbek literature. Lexicology and phraseology. Guide for correspondence department students of the Faculties of Philo-logistic of pedagogical institutes. - T.: Teacher nash., 1969. P 9. [Pinxasov YA. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Leksikologiya va frazeologiya. Pedagogika institutlari filologiya fakul'tetlarining sirtqi bo'lim studentlari uchun qo'llanma – T.: O'qituvchi nash., 1969. b.9.]

जीभ के नीचे होना – [сўзма-сўз: тил остида бўлмоқ;] ваъданинг устидан чиқмоқ;

टाँग तले से निकलना – [сўзма-сўз: оёқдан чиқиб кетмоқ;] ўз мағлубиятини тан олмоқ;

а) Фразеологик полисемия - биттадан ортиқ маънони англата олиш тил бирликларига хос хусусият бўлиб, ибораларнинг ҳам кўп қисмида учрайди.

Полисемантик ибораларнинг икки, уч, тўрт ҳаттоки беш маънолилари ҳам учрайди. Масалан, *бошига қилич келса ҳам* ибораси битта маънони, *ақли етади* ибораси уч маънони, *бўйнига қўймоқ* ибораси уч маънони, *қўлга олмақ* ибораси эса тўрт маънони англатади.

Икки ёки ундан ортиқ тушунчани, тасаввурни ифодалаб, бир неча маънони билдириб келувчи сўзлар кўп маъноли сўзлар ёки *полисемия* дейилади.¹

आँखों के नाखून लेना – [сўзма-сўз: кўзнинг тирноқларини олмоқ;] а) ақл йиғмоқ; б) ақлга кирмоқ;

आँखें खुली की खुली रहजाना – [сўзма-сўз: кўзларини очмоқ;] а) таажубланмоқ; ҳайрон бўлиб қолмоқ; б) вафот этмоқ; ўлмоқ;

कान खाना – [сўзма-сўз: қулоқни емоқ;] а) қулоқ-миясини емоқ; б) қаттиқ шовқин солмоқ; в) гаплар билан жонга тегмоқ;

कलेजा उड़ना – [сўзма-сўз: юраги учмоқ;] а) хушдан кетмоқ; б) ўзини йўқотиб қўймоқ; в) ҳавотир олмоқ; ҳаяжонланмоқ;

कलेजे बल्लियों (बाँसों) उछलना – [сўзма-сўз: жигари бамбук ёғочларида сакрамоқ;] а) хурсанд бўлмоқ; хурсандчиликдан сакрамоқ; б) кўркишдан қотиб қолмоқ; (юрак)

गरदन झुकना – [сўзма-сўз: бўйин эгмоқ;] а) бўйин синмоқ; (ке आगे кимгадир) б) уялмоқ; в) ҳушидан кетмоқ; г) вафот этмоқ; ўлмоқ;

छाती के किवार खोलना – [сўзма-сўз: кўкраги эшикларини очмоқ;] а) юрагидаги гапларини кимгадир айтмоқ; б) чидаб бўлмайдиган азоб бермоқ; в) тушунтирмоқ; таништирмоқ; г) қаттиқ хурсанд бўлмоқ;

दाँतों तले उगी दबाना – [сўзма-сўз: бармоқни тишни тагида босмоқ;] а) ниҳоятда таажубланмоқ; б) бармоқни лаблар устига қўймоқ (индамаслик учун); в) таъзия, ҳамдардлик билдирмоқ;

नाक पर मक्खी न बैठने देना – [сўзма-сўз: бурнини устида пашшани ҳам ўтиришига қўймаслик;] а) жуда ҳам эҳтиёткор бўлмоқ; б) жуда ҳам виждонли, ҳалол бўлмоқ; в) жуда озода бўлмоқ;

कदम उठाना – [сўзма-сўз: оёғини кўтармоқ;] а) тез кетмоқ; б) муваффақиятга эришмоқ; в) қанақадир ишни бошлаш; г) қадам қўймоқ (киришмоқ);

¹ Pinxasav Ya. The current language of Uzbek literature. Lexicology and phraseology. Guide for correspondence department students of the Faculties of Philo-logic of pedagogical institutes. - T.: Teacher nash., 1969. P 19. [Pinxasov YA. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Leksikologiya va frazeologiya. Pedagogika institutlari filologiya fakul'tetlarining sirtqi bo'lim studentlari uchun qo'llanma – T.: O'qituvchi nash., 1969. B.19.]

कदम छूना – [сўзма-сўз: оёққа тегиниш;] а) табрикламоқ; б) қасам ичмоқ; сўз бермоқ; в) лаганбардорлик (хушомад) қилмоқ;

घुटने टेकना – [сўзма-сўз: тиззасига суянмоқ;] а) тиз чўкмоқ; б) тавозелик билан сўрамоқ, ялинмоқ;

नस पकड़ उठना – [сўзма-сўз: томирни ушламоқ;] а) бутун вужуди билан хурсанд бўлмоқ; б) завқланмоқ;

в) Фразеологик синонимия – кўпгина тадқиқотчиларнинг эътиборини ўзига тортган масаладир. Бундай синонимия дастлаб ғарб тиллари (инглиз, немис, француз) материаллари асосида ёритилди. Кейинроқ рус ва ўзбек тили фразеологик синонимиясини ўрганиш ҳам кенг кўламда бошлаб юборилди.

Синонимия терминини ФБларга нисбатан биринчи бўлиб, А.В. Кунин қўллаган дейиш мумкин. У фразеологик бирликларнинг вариантларини синонимлар деб атайди. Структурал синонимларнинг турлари сифатида лексик, грамматик синонимия турлари кўрсатилган. Бунда вариантларнинг лексик ва грамматик фарқланиши асос сифатида олинади. А.В.Кунин иборалар ўртасидаги ва сўз билан ибора ўртасидаги синонимия тўғрисида фикр юритган. Луғатдан фойдаланиш ҳақидаги изоҳларнинг 9-пунктида (16-бет) “синонимик оборотлар” терминига ҳам структурал синонимияни мисол қилиб келтирган¹.

आँख अटकना

Сўзма-сўз таржима: кўз тўхталмоқ;

आँख चार होना

Сўзма-сўз таржима: кўзи тўрт бўлмоқ;

Адабий таржима: *кўз уруштирмоқ*;

Маъноси: севги изҳор қилмоқ; бир-бирига тикилиб қарамоқ;

कान पकाना

Сўзма-сўз таржима: кулоқ пиширмоқ;

कान पर बहरे कर देना

Сўзма-сўз таржима: кулоғини кар қилмоқ;

Адабий таржима: *кулоқ пишитмоқ*;

Маъноси: тайинламоқ, ўргатмоқ; гап уқтирмоқ;

गले का हार दोलना

Сўзма-сўз: бўйиннинг маржонини тебратмоқ;

Адабий таржима: *а) жуда севимли; б) ортиқча юк, ташивиш, дардисар;*

в) севимли бўлмоқ; г) доимо бирга бўлмоқ;

Маъноси: хушёр тортмоқ; диққат билан эшитмоқ;

¹ Kunin A. B. On the correlation of a phraseological unit with a word. Proceedings of the SamGU. im. a. Navoi. Questions of phraseology III. - Samarkand, 1978. - p.94.

[Kunin A. B. O sootnesennosti frazeologicheskoy yedinitsi so slovom. Trudi SamGU. im.A.Navoi. Voprosi frazeologii III. – Samarkand, 1978. – S. 94.]

दिल टूट जाना

Сўзма-сўз таржима: калби синмоқ

दिल टूटना

Сўзма-сўз таржима: ҳолсизланмоқ

Адабий таржима: *ҳолдан тоймоқ*

Хулоса. Мазкур мақола “Ҳиндий тилида соматик фразеологизмларнинг семантик таҳлили” деб номланади. Ушбу мақолада соматик фразеологизмлар таснифларга ажратиб чиқилди ва आँख, कान, ज़बान, गला, गरदन, दिल, नाक лексемаси иштирок этган ФБлар атрофлича таҳлил этилди. Тўпланган ушбу компонентга эга ФБ мисолларнинг 45%и ҳиндий тилида *фразеологик бутунликка*, 31,1%-и *фразеологик чапишма* турига, 26,34%-и *фразеологик қўшилма* турига хос деб топилди.

Соматик фразеологизмларда моносемия, полисемия ва синонимия ҳодисаси юзасидан тўпланган соматик фразеологизмларда моносемия, полисемия ва синонимия ҳодисалари ўрганиб чиқилди. Тўпланган мисолларнинг 70 % дан кўпроғи полисемия гуруҳига мансубдир. Синонимия қоидасига мувофиқ таҳлилга тортилган आँख, कान, कंठ, गला, ज़बान, दिल, दाँत, नाक компонентли фразеологик бирликлар ўзига хос маъно қирраларига эга бўлишди.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, ҳиндий тилида соматик фразеологизмлар инсон тана аъзолари билан боғлиқ бўлиб, кузатувлар натижасида ўзбек тили билан тенг келадиган ва миллийлик ҳамда қадрият жиҳатидан мосликларни ташкил этувчи фразеологизмлар мавжудлиги исботланди.